

Nechutová, Jana

Ecclesia primitiva v husitských naukách

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. E, Řada archeologicko-klasická. 1988, vol. 37, iss. E33, pp. [87]-93

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/109174>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

JANA NECHUTOVÁ

ECCLESIA PRIMITIVA V HUSITSKÝCH NAUKÁCH

Ecclesia primitiva, jež, pojata v širším smyslu slova, je součástí jubilatova badatelského zájmu, byla častým argumentačním východiskem nonkonformních systémů středověku. Případnými rozdíly mezi pojetím prvotní církve u jiných, zejména dřívějších, středověkých heterodoxií a u husitství, i po této stránce spřízněného s valdenským kacířstvím, se zde zabývat nebudeme. Pokusíme se jen o charakteristiku této stránky husitského učení, již z historiků husitství věnoval dosud největší pozornost ve své souborné práci z roku 1967 HOWARD KAMINSKY. Záměrně přítom v titulu studie mluvím o husitských naukách, neboť při veškeré vnější jednodloti husitského protestu je nutné uvnitř něj rozlišovat: valdenská inspirace dává např. poněkud jinou tvářnost i této stránce učení Mikuláše z Drážďan, než jakou můžeme pozorovat u Jakoubka ze Stříbra, budujícího sice též na Viklefovi a na Husovi, ale v prvé řadě na předhusovské domácí tradici; výrazné a zásadní rozdíly jsou ovšem později, ve vyzrálé etapě husitství, zejména mezi naukami pražských mistrů na jedné a tábořských kněží na druhé straně.

Ecclesia primitiva znamená ve zkoumaných textech vždy předkonstantinskou církev od dob Krista, apoštolů a jejich nástupců. Všichni husitští autoři, jimiž se budeme zabývat, se shodují, že „světské panování církve“ bylo založeno tzv. Donací Konstantinovou, již „byl vlit jed do církve Kristovy“, neboť papež Silvestr přijal tehdy od římského císaře územní bohatství a vladařskou moc a spolu s ní i vladařské postoje a mravy i vnější odznaky moci včetně honosných rouch a bohoslužebných ornátů. O Donaci Konstantinové ovšem nikdo z husitů nemohl ještě tušit, že v Dekretu Gratianově (D. 96, c. 13—14) je obsaženo o hodně pozdější (8. stol.) falzum.

V odkazech k *ecclesia primitiva* u husitských autorů jde často prostě o morální vzor, o návrat toho typu, jakým kdysi bylo volání mravokárců císařského Říma po starých rolnických mravech. To je možno vidět i u ortodoxních katolických kritiků — „sequela“ Bernarda z Clairvaux, „imitatio Christi“ v hnutí devotio moderna. Tento vztah k prvotní církvi,

podle nějž by se k ní měla současnost vrátit jako ke vzoru, oprostít se od veškerého nánosu tradicí a zvyků, byl nazván v moderní historiografii redukcionálním (A. Molnár). Tak z předhusitských autorů např. Milíč z Kroměříže vedle sebe klade stav prvotní církve a stav současný a dochází k závěru, že je nutná radikální náprava (MILÍČ 1974, 21, 22, 112). Podobně čteme u Matěje z Janova: „*Ea vero, que hic conscribam vel conscripsi, maxime in oracione et per oracionem accepi et intellexi ex lectione bible atque didici ex consideratione vigili et sedula eorum, que in seculo moderno geruntur, et ex comparacione temporum antiquorum*“ (MATĚJ 1908—1911, I, 14).

Druhý typ těchto zmínek je proti právě uvedenému o něco málo posunut. Nejnovější odborná literatura jej označuje jako výraz historického vědomí husitské ideologie (MOLNÁR 1973, 163—164, 296, 297; RANS-DORF 1986, 19—20, 40, 130, 136 aj.), jako její reflexi historického rozměru od prvního Kristova příchodu eschatologickým výhledem k jeho příchodu druhému. Paralelní výskyt obojího druhu míst, odkazů k ecclesia primitiva a eschatologických vizí, sledujeme u nás především u Matěje z Janova, kde je jejich společným jmenovatelem myšlenka Antikrista (podobný model má Viklef), a tento typ „historicity“ pak přebírá Jakoubek ze Stříbra, co do verbálního výrazu více od Janova než od Viklefa. U Jakoubka, zdá se, toto vědomí času, napjatého mezi dobou prvotní církve a posledními dny světa, vrcholí, neboť u Husa je podstatně slabší jak představa Antikrista, tak chiliastický sklon. Totéž co pro Husa pak platí i pro Mikuláše z Drážďan nebo pro vrcholný výtvar vytržalého táborského myšlení, pro Vyznání a obranu tábora Mikuláše Biskupce z Pelhřimova. Ve vyzrálém husitství se slévá myšlenkový vliv zmíněné domácí tradice milíčovsko-janovovské, valdenství a viklefismu. Tzv. „historický smysl“, v každém případě důraz na návrat k prvotní církvi, vidíme i u Viklefa a u valdenských a můžeme v něm právem spatřovat „zrcadlo nastavené tváři současné společnosti a ukazující její zkřivené rysy, nástroj společenské kritiky“ (RANS-DORF 1986, 20).

Ať už jsme ochotni nazvat tento rys husitského myšlení „historismem“ nebo chceme-li i zde vystačit s označením „redukcionismus“, všimněme si nyní, v jakých souvislostech a funkcích nacházíme v základních předhusitských a husitských projevech vzor prvotní církve. Nechávám přítom téměř úplně stranou dílo M. Jana Husa, protože to si zaslouží po této stránce samostatného prozkoumání.

Základem veškerých husitských nauk je pojem „lex Christi“, jediná závazná směrnice pro život křesťana. Tento zákon, u Matěje z Janova vystupující pod označením „Veritas prima“, „Regula principalis“, lze poznat z Písmem zachyceného života Kristova a apoštolů, apoštolské a prvotní církve (u Viklefa a u Husa „sufficiencia legis Christi“, „sola Scriptura“). To, co je nad tento zákon nebo dokonce proti němu, vynalezli lidé: jsou to *adinventiones, tradiciones humane, abusiones*, a ty je nutno odvrhnout. Držíme-li se ještě dále Janovovy nauky: *tradiciones a adinventiones* vedou k *abominacio desolacionis*, k ohavnosti spuštění, která je příznakem působení Antikristova v těchto posledních časech. Před druhým příchodem Antikristovým je nutné se od toho všeho očistit právě návratem církve k apoštolskému stavu, od nějž se vzdálila přímo

očividně: „... *potes comparare ... dei ecclesiam ad multitudinem infinitam Antichristi, secundum oppositas qualitates, precipue contemplans ecclesiam primitivam et conportans ad modernorum falsorum christianorum difformitatem ... et ita multa similia invenies, si fideliter primordenam ecclesiam ad presentem dispersionem gentilem in christianis conparabis*“ (MATEJ Z JANOVA 1908—1911, III, 31).

V podobném smyslu mluví Janovův žák Jakoubek ze Střibra, zejména v těch svých traktátech, v nichž čerpá přímo z Janova, a další Janovův žák, Husův i Jakoubkův spolupracovník Mikuláš z Drážďan. Jak bude zřejmé dále u jednotlivých článků husitských nauk, vzor ecclesia primitiva je v díle Mikuláše z Drážďan přítomen neustále. V modelu *lex Christi*, tj. život Kristův a prvotní církve v protikladu k moderním *tradicionibus*, jsou nejvýraznější a nejnázornější dvě Mikulášova díla, *Tabule Veteris et Novi coloris* čili *Cortina de Antichristo* z r. 1412 a *Consuetudo et ritus primitive ecclesie et moderne sive derivative* asi z let 1412—1414 (MIKULÁŠ Z DRÁŽĐAN 1965), v nichž autor vedle sebe klade vždy příklad Krista nebo prvotní církve a příslušnou lidskou tradici, jak se jeví v praxi současné církve. Považují za dosti pravděpodobné, že k sestavení těchto antitezí inspirovalo Mikuláše právě dílo Matěje z Janova, z něhož čerpal i jinak (zejména v traktátu *De ymaginibus*): nápadně se aspoň shodují s Mikulášovým záměrem a někdy i s jeho formulacemi slova výše uvedeného citátu z Matěje: „... *comparare ... secundum oppositas qualitates ... ecclesiam primitivam ... conportans ad modernorum ... si fideliter primordenam ecclesiam ad presentem ... conparabis*.“ — Mikulášovy juxtaopozice byly tak sugestivní, že v souvislosti s nimi (přesně není dosud charakter této souvislosti objasněn) vznikly obrazy — plakáty či transparenty, které byly při husitských demonstracích nošeny po Praze a sloužily názorné agitaci. Jsou to nepochybně ty, které známe z varianty knižních maleb z pozdějších kodexů gottingenského a slavného Jenského. — Titul druhého z Mikulášových uvedených sbírek antitezí, „*Consuetudo et ritus*“, připomíná, že Mikuláš vedle termínů *tradicionibus*, *adinvenciones*, *abusiones* užívá ve shodě se svým právníckým vzděláním častěji termínu „*consuetudines*“ (NECHUTOVÁ 1967, 53—54).

Na Mikulášových obrazných antitezích stavu prvotní a současné církve je nejnápadnější protiklad chudoby a bohatství. Slouží tedy vzor *ecclesia primitiva* za prvé k argumentaci proti bohatství církve a pro chudobu jako pro závazný požadavek na klérus. Vidíme to i jinde, např. v souboru kázání *Querite primum* (MIKULÁŠ Z DRÁŽĐAN 1967, 59): „*O meretrix, circumdata auro, purpura et bisso, et lapide precioso! Quando hec Cristus docuit et apostoli sui que sancti docuerunt?*“ V tomto bodě se Mikuláš z Drážďan včetně argumentace prvotním stavem církve stýká s jednou z hlavních tezí Viklefových (de *paupertate cleri* a v důsledcích pak de *civili teminio*). Jedním z nebezpečných lidských nálezků a mocnou zbraní zkaženého bohatého kléru proti chudému lidu a jeho zastáncům jsou exkomunikace a interdikty: ty rovněž najdeme odsouzeny pomocí poukazů na praxi *ecclesia primitiva* nejen u MIKULÁŠE (1967, 85—86), ale i Husa a u Jakoubka ze Střibra.

Termín *consuetudo* nás vede k další oblasti, v níž se argumentuje vzorem *ecclesia primitiva*. Je to požadavek kalicha. I zde lze vést linii již

od Matěje z Janova, který ovšem nevolal po kalichu, ale zatím po částem, pokud možno denním, přijímání laiků. Eucharistii označuje biblicky jako „iuge sacrificium“ a rovněž biblicky mluví o současnosti jako o době, kdy bylo působením Antikristovým iuge sacrificium „ablatum“, odňato. Stejně se vyjadřují i Jakoubek a MIKULÁŠ (1967, 78, 79), u nichž vrstvá tento požadavek do požadavku laického kalicha: přijímání podobojí bylo běžné v prvotní církvi, a změnila je jen a jen consuetudo; nejen že nemá přijímání pod jednou způsobou oporu v bibli, nemá základ ani ve spisech církevních otců, o ius divinum nemůže být řeči, dokonce to není ani ius humanum, neboť není uzákoněno kanonickým právem a autoritou papežů a koncilů. Soudobá církev se opírá pouze o zvyklost — a zde je termínu „consuetudo“ užito v pregnantním právním smyslu slova (Mikuláš z Drážďan, Sermo ad clerum de materia sanguinis, Contra Gallum, De conclusionibus doctorum in Constancia de materia sanguinis, Querite primum, 94).

Jakmile bylo odňato „iuge sacrificium“, muselo je něco zastoupit — zde teď Antikrist zjednal volné pole lidským nálezkům. Na prvním místě vznikly jako náhradní předmět úcty, jaká byla v prvotních dobách vzdávána tělu Kristovu, v eucharistii, dnes zanedbané, uctívané sochy a obrazy v chrámech. Proti kultu obrazů v tomto smyslu a s častými odkazy k prvotní církvi vystupuje opět už Matěj z Janova, jeho argumentaci pak přebírají a rozšiřují traktáty De ymaginibus Jakoubka ze Stříbra i Mikuláše z Drážďan. Mezi tyto tradice a nálezy patří vedle úcty k obrazům i úcta ke svatým, rozšíření mešního ritu, nádhra bohoslužebných rouch, zmnožení počtu svátostí, víra v očištěc a s ní spjaté modlitby za mrtvé. V tomto bodě výkladu se nám Mikuláš z Drážďan stává spojovacím článkem mezi zmíněnými naukami, zděděnými od domácích předchůdců Husových a od Viklefa, jak je drží např. Jakoubek, a mezi valdenským učením. Pouze u Mikuláše najdeme celou tuto škálu husitské heterodoxie — Jakoubek se zastavil před recepcí valdenství, které je naopak Mikulášovi vlastní a je proň charakteristické: zvláštní traktát věnoval očištěci a modlitbám za mrtvé (De purgatorio; ostatně Husovým prostřednictvím je tento text závislý i na Viklefovi), jejichž odmítání je jednou z čelných valdenských tezí: „*Denique nec prophete nec Christus cum suis apostolis nec sancti eorum sequaces propinqui orare pro mortuis docuerunt explicite, sed docuerunt solícite populum, ut vivens sine crimine esset sanctus*“ . . . . „*Et illius causa est seduccio sacerdotum procedens ex avaricia, qui non ad instar prophetarum Christi et apostolorum docent populum solícite bene vivere, sed multum docent offerre, ponendo in eis spem beatificationis et velocis liberationis a purgatorio*“ (MIKULÁŠ Z DRÁŽĎAN 1977, 58, 64; obě tato místa jsou u Mikuláše závislá na Husově kázání Dixit Martha a tím se dostávají do souvislosti i s Viklefem; na obou je také dobře vidět, jak zastávaly odkazy na praxi apoštolské církve funkci sociálního protestu). Navíc však drží Mikuláš další čistě valdenské teze; jež se neobjevují u Viklefa, u Husa ani u Jakoubka — laický apostolát, odmítání přísahy a jakéhokoli zabíjení a násilí — i to s poukazem na Krista, jeho apoštoly a jejich nástupce; o laickém apostolátu a o přísaze mluví dokonce ve zvláštních traktátech De quadruplici missione a De iuramento.

Na tomto místě je třeba se zmínit, že jakoubkovsky a silně eschatologicky je laděn vztah k prvotní církvi u Jana Želivského. Jeho učení jako celek a systém je dosud málo bráno v úvahu, a je zásluhou B. Kopiczkové a po ní M. Ransdorfa, který se o jeho postižení ve své knize, již zde několikrát cituji, pokusil; ukázal zde také, jak Želivský chápe právě prvotní církev.

Zatímco Matěj z Janova čerpal své „historické“ argumenty z četby bible, sahá už Hus a husitští autoři, mezi nimi i Jakoubek a Mikuláš — patrně se tomu naučili u Viklefa — po kronikách, z nichž jim vyplývá, že ta která tradice nebo nálezelek nejsou původní a že byly zavedeny v určité pozdější době. Nejčastěji jsou to kroniky Flores temporum a Polychronicon Ranulfa Higdena, řečeného Cestrensis (Cesterského). Pro ilustraci citujme opět z Mikuláše pasáž o přísaze ze souboru Querite primum (MIKULÁŠ Z DRÁŽĐAN 1967, 93): „*Sic ergo tenuerunt apostoli primitivique cristiani . . . usque ad Fabianum papam, de quo legitur in Cronica Flores temporum, qui anno CCXLIV constituit, ut pro causa licita homo iurare debeat . . .*“ O některých jiných historických skutečnostech se ovšem mohli husité poučit i jinde než v kronikách, zejména v některých příručkách o liturgii. Tak zmínky o oběti v prvotní církvi z Rationale divinorum officiorum Viléma Duranda užily v polemice táborů s pražany r. 1431 obě strany, na straně táborské Mikuláš Biskupec, na pražské Jan Rokycana; stejně tak Mikuláš z Drážďan často uvádí Sacramentale Hugona ze sv. Viktora.

Právě zmíněná polemika, Vyznání a obrana táborů Mikuláše Biskupce z Pelhřimova, původně z roku 1431, představuje další a vrcholný stupeň ve vývoji husitského, přesněji řečeno táborského, myšlení. Obhajují se zde hlavní články, v nichž se táborská nauka lišila od názorů pražských husitských teologů v čele s Janem Rokycanou, a jež táboři zdědili po svých radikálnějších předchůdcích a na nichž zcela zásadně trvali. Argumentace pomocí ecclesia primitiva zde měla velký význam, neboť právě táboři to byli, kdo si vymohli nejen na Rokycanovi, ale později i na koncilu (v jednání Soudce chebského v květnu 1432), že za rozhodující autoritu v jejich sporech bude přijat „zákon boží, praxe Kristova, apoštolská a prvotní církev spolu s koncily a učiteli, kteří se na nich pravdivě zakládají“. V Konfesi nacházíme odkazy na praxi prvotní církve v odstavcích o modlitbách za mrtvé, o účtě ke svatým, o mešním obřadu i o jednotlivých obřadních zvyklostech, o svátostech a jejich náležitostech a na nejrůznějších dalších místech. Z nich všech vytkneme dvě, poukazující na skutečnosti, o nichž zde dosud nebyla řeč a které se přitom k naší látce těsně vztahují. První je autorita, kterou měl jako domnělý mluvčí apoštolské církve Dionysios (Areopagita) ve věci podoby mešního obřadu. V 51. kapitole se obě strany dovolávají jeho spisu De hierarchia coelesti, kde je popsán apoštolský obřad večere Páně (zmínka o prvotní církvi a sv. Dionysiovi se pak objevuje též v kapitole 55. při diskusi o posledním pomazání), přičemž ovšem ani Biskupec ani Rokycana nemohli tušit to, co víme dnes, totiž že autorem spisů, tradovaných pod Dionysiovým jménem, není současník apoštola Pavla, nýbrž autor až konce 5. stol., podle nejnovějších poznatků pravděpodobně významný gruzínský učenec Petr Iver (HEROLD 1985, 33). Je tak zjištěna druhá stránka Pseudo-

dionysiova působení na českou reformaci — v jiném ohledu se totiž u Areopagity jako u předního novoplatonika učil Viklef i čeští platónští realisté, jako první Matěj z Janova (ten bez závislosti na Viklefovi; ve viklefské linii pak např. M. Jeroným nebo Prokop z Plzně — HEROLD 1985, *passim*)! — Za druhé v 52. kapitole, kde je řeč o nádheře bohoslužebného roucha, Biskupec uvádí, že „*illos ornatus aut tales non habuit Cristus nec sui apostoli, nec de habendo ipsos nobis aliquid in scripto reliquerunt. Ex quo quilibet intelligere potest, quod non ex lege, sed a papis ornatus magistrorum, pro quibus tam avide instant, initium receperunt*“. Tento podnět, iniciium, pak podle Biskupce spočíval v tom, že papež Silvestr přijal od Konstantina znaky císařské důstojnosti, pročež „*doctor ewangelicus (Viklef) sepe in suis scriptis illas vestes vocat cesareas*.“ „... *illorum suorum ornatuum non nisi in imperatoribus et pontificibus Romanis habent fundamentum*“ (MIKULÁŠ BISKUPEC 1983, 316). Tento Biskupcův vývod zní velmi moderně a působí jako výsledek bezmála skutečné historické kritiky, ačkoliv i zde jde o ideologii a priori, o rozvnutí obecné reformní představy o Donaci Konstantinově.

Funkece apoštolské a prvotní církve u husitských autorů mají souvislost s otázkou rozhodující autority, a to i praktické argumentační „*authority*“, jak jsme si mohli výše povšimnout (citovaný článek Soudce chebského). Mohli bychom se ptát, do jaké míry se zde uplatňuje princip sola Scriptura, jaký je vztah husitských představ o ecclesia primitiva vedle jasně uznávaných novozákonních textů k tzv. tradici a ke spisům nejranějších řeckých i latinských církevních otců. Nebyla však ještě vyřešena ani analogicky položená otázka, týkající se celkového vztahu předních husitských autorů a Viklefa k výlučné autoritě Písma a k uznání tradice a jejich různých zdrojů (DE VOOGHT 1973; RANSORF 1986, 29nn.).

LITERATURA

- HEROLD, V. 1985: Pražská univerzita a Wyclif, Praha.
- KAMINSKY, H. 1967: A History of the Hussite Revolution, Berkeley—Los Angeles.
- MATEJ, Z JANOVA 1908—1911: Regulae Veteris et Novi Testamenti, ed. V. Kybal, I—III, Inšpruk.
- MIKULÁŠ, BISKUPEC Z PELHŘIMOVA 1983: Nicolai Biskupec de Pelhřimov Confessio Taboritarum a cura di A. Molnár — R. Cegna, Roma.
- MIKULÁŠ Z DRÁŽDAN 1965: Master Nicholas of Dresden, The Old Color and the New, ed. by H. Kaminski etc. Philadelphia.
- MIKULÁŠ Z DRÁŽDAN 1967: Nicolaus de Dresda, Querite primum regnum Dei, ed. J. Nechutová, Brno.
- MIKULÁŠ Z DRÁŽDAN 1977: Nicola della Rosa Nera, De reliquiis et de veneratione sanctorum: De purgatorio, ed. R. Cegna Wrocław, Ossolineum, Mediaevalia Philosophica Polonorum XXIII.
- MILÍČ, Z KROMĚŘÍŽE 1974: Iohannis Milicii de Cremsir Tres sermones synodales, ed. V. Herold—M. Mráz, Praha.
- MOLNÁR, A. 1973: Valdenští, Praha.

- NECHUTOVÁ, J. 1967: Místo Mikuláše z Drážďan v raném reformačním myšlení, Praha.
- RANSDORF, M. 1986: Kapitoly z geneze husitské ideologie, Praha.
- DE VOOGHT, P. 1972: Jacobellus de Stříbro, premier théologien du hussitisme, Louvain.
- DE VOOGHT, P. 1973: Nicolas Biskupec de Pelhřimov et son apport à l'évolution de la méthodologie théologique hussite, Recherches de Théologie ancienne et médiévale, 175—207.

ECCLESIA PRIMITIVA IN DER HUSSITISCHEN LEHRE

Ecclesia primitiva, die Ur- oder Apostelkirche, spielt im Hussitentum eine sehr wichtige Rolle als ein moralischer Appell an die verdorbene Kirche der Gegenwart; die hussitischen Schriftsteller rufen zur Rückkehr zur Reinheit der Apostolischen Kirche anlässlich ihrer Betonung des armen Klerus, der Einfachheit des Ritus, und weiter anlässlich fast aller Reformpostulate, auf. Der Ruf nach dem ursprünglichen Zustand der Kirche wird häufig mit dem eschatologischen Erwartung und mit der Idee des Antichristen verbunden, und insbesondere in diesem Zusammenhang wird er als Ausdruck des entstehenden geschichtlichen Bewußtseins der hussitischen Denker verstanden. — Die Studie verfolgt das Vorkommen der betreffenden Stellen vor allem in den Werken von Matthias von Janow, Nikolaus von Dresden, und in Confessio Taboritarum von Nikolaus Biskupec von Pilgram, sie nimmt allerdings auch weitere Texte (Milíč, Wiclif, Jakoubek, Želivský) in Betracht.

